

DNM

DE
NIEUWE
MESO

vakblad over onderwijs en leiderschap

MAGAZINE

- Leraren en schoolleiders: leiders en volgers
- Collegiaal waarderend onderzoek
- Internationalisering: motor voor innovatie en kwaliteit van opleiden in het mbo
- Leiderschap en plein public

FOCUS OP

**ONDERWIJSONDERZOEK
EN ONDERWIJSPRAKTIJK**

REDACTIONEEL

Eerder dit jaar verscheen *De kracht van niet-weten*. In dit boek beschrijft Louis Steeman wat volgens hem de essenties zijn van ontwikkelingsgericht organiseren. Op twee plaatsen in het magazine besteden we er aandacht aan: Hans van Dijk schrijft erover in zijn rubriek *Hoe zit het met*, en Jolanda Botke wijdt er in de boekenrubriek een uitgebreide recensie aan. Ogenscheinlijk wisten zij niet dat ze allebei over de kracht van niet-weten wilden schrijven. En dat in een nummer van De Nieuwe Meso waarin het focusdeel juist gaat over kennis en over de vraag wat er nodig is om vruchtbare samenwerking te bevorderen tussen onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk. O ironie.

Overigens zul je als de lezer van dit nummer gaandeweg merken dat de aandacht voor het niet-weten enerzijds en die voor onderzoeksmatige kennis in de onderwijspraktijk elkaar niet per se bijten; sterker nog, er is een raakvlak tussen beide. Dat raakvlak is *ruimte*; ruimte die volgens Steeman een voorwaarde is voor ontwikkelingsgericht onderwijs; ruimte die volgens meerdere auteurs in het focusdeel nodig is om onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk meer op elkaar te betrekken om zo onderwijs meer *evidence informed* te maken. Een van de hardnekkige problemen in het onder-

wijs is de werkdruk die veel docenten ervaren, zoals dat tijdens de recente acties andermaal over het voetlicht is gebracht. Eigenlijk gaat het dan ook over ruimte en vooral het ontbreken daarvan. Natuurlijk zijn hogere salarissen nodig, maar kijk je de actievoerders in hun hart, dan zul je bij de meesten zien dat ze vooral meer ruimte willen om te kunnen doen wat er volgens hen echt toe doet.

Belangrijke vraag in dit kader is: wanneer en hoe zijn we de ruimte kwijtgeraakt? En: hoe krijgen we die terug? Wie moeten wat doen? Naast het probleem van de werkdruk kent ons onderwijs nog andere hardnekkige problemen. Denk aan de vroegselectie, opwaartse druk, tanende onderwijskwaliteit, een onduidelijke zeggenschapsstructuur, enzovoorts. In 2020 willen we aan een aantal van die hardnekkige problemen aandacht besteden. Niet uit zwartgalligheid, maar juist om bij te dragen aan een ontwikkelingsgerichte onderwijsagenda.

Wil je meedenken of schrijven, heb je tips of ideeën: laat het ons weten via redactie@denieuwemeso.nl. Voor nu wensen we je veel plezier toe bij het lezen van dit boordevolle nummer... hopelijk vind je er de ruimte toe!

De redactie

INHOUD

FOCUS OP

ONDERWIJSONDERZOEK EN ONDERWIJSPRAKTIJK

Introductie

Wat weten we nu eigenlijk?

Pieter Leenheer, Gerritjan van Luin, Anje Ros en Leezan van Wijk 46

Uitkomsten van onderwijsonderzoek zijn waardevol. Niet omdat ze zoals sommigen denken, de basis zouden kunnen vormen voor evidence based onderwijs. Hun belang is veeleer dat ze mensen in de praktijk aan het denken kunnen zetten, een spiegel vormen of alternatieve handelingsmogelijkheden bieden. Dat vergt niet alleen dat onderzoekers een open oog voor de praktijk moeten hebben en in staat zijn de noodzakelijke vertaalslagen te maken. Maar ook dat leraren, schoolleiders en bestuurders ervoor open moeten staan. In deze DNM Focus gaat het om de vraag wat ervoor nodig is om vruchtbare samenwerking te bevorderen tussen onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk.

Onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk

2.1 Vier randvoorwaarden voor een succesvolle verbinding

Maartje Kouwenberg, Jelle Kaldewaij en Linda Sontag 51

2.2 Evidence informed werken aan werkplekieren in het mbo
Niek van den Berg en Jeroen Onstenk..... 57

2.3 Onderzoek in de opleiding
Anje Ros..... 61

2.4 Aanjagen van een sterke onderzoekscultuur
Leezan van Wijk..... 63

2.5 Onderwijsonderzoek wint aan invloed, maar er is geld nodig
Monique Marreveld..... 66

2.6 De Kennisrotonde en de onderwijspraktijk
Simone van Barneveld 69

2.7 Vraagarticulatie
Niek van den Berg en Christa Teurlings..... 70

2.8 Laat onderwijsonderzoek vooral aansluiten bij de vragen van de leraren
Gerritjan van Luin en Pieter Leenheer..... 72

Reflecties

3.1 Wat vraagt het onderwijs van ons?

Hester IJsseling 77

3.2 Onderzoek vraagt vooral om een gezonde dosis realisme
Leezan van Wijk en Pedro de Bruyckere 80

3.3 De onttroning van de pedagogiek
Pieter Leenheer 82

3.4 Het (on)gelijk van de wetenschap
Gerritjan van Luin 88

3.5 Over de waarheid leren spreken
Jan Bransen 89

3.6 Het goede gesprek over onderwijs: polemieek of dialoog?
Gerritjan van Luin 93

Epiloog

Hoofdrolspeleers in gesprek

Pieter Leenheer en Gerritjan van Luin 96

Hoe kijken docenten, schoolleiders, onderzoekers en bestuurders vanuit hun praktijk naar de relatie tussen onderwijs en onderzoek? Om hierachter te komen brachten we ze bij elkaar. Dit artikel is een verslag van het gesprek dat ontstond. De verscheidenheid aan thema's die aan de orde kwamen, maakt het verslag een passende 'uitleiding' van dit focusdeel.

Referenties behorende bij het focus-gedeelte kunt u terugvinden op <https://www.denieuwemeso.nl/nieuws/referenties-bij-focus-gedeelte>

Jan Bransen

Jan Bransen is hoogleraar Filosofie van de gedragswetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

E-mail: j.bransen@pwo.ru.nl

3.5 Over de waarheid leren spreken

De waarheid zelf is meestal niet zo interessant. Het ontbreken van waarheid, het zoeken naar waarheid en vooral het betwisten van waarheidsaanspraken: dat is interessant. En belangrijk. In dit artikel legt Jan Bransen uit waarom.

Kennis doet er natuurlijk toe als je waarheidsaanspraken wilt betwisten. En uiteraard ook als je waarheidsaanspraken wilt doen. Maar je hebt niet veel aan kennis van volstrekt evidente waarheden. “Geen van jouw ouders is maagd.” “Iedere 60 seconden gaat er in Afrika een minuut voorbij.” “De langste man ter wereld heeft een ruggenwervel.” “Amsterdam is de hoofdstad van Nederland.” Dat zijn allemaal evidente waarheden. En daar maakt dus niemand zich druk om.

Waar we ons wel druk om maken is wat we bijvoorbeeld moeten denken van het vaccineren van kleine kinderen, van de gevolgen van onze levensstijl voor het klimaat en in de context van het onderwijsonderzoek van, bijvoorbeeld, het idee dat alleen leersuccessen tot motivatie leiden. Over deze kwesties bestaan tegenstrijdige waarheidsaanspraken. Dat maakt deze kwesties interessant. En belangrijk. Zelfs als er in deze kwesties sprake zou zijn van evidente waarheden, dan is het toch buitengewoon intrigerend waarom sommigen die waarheden niet evident vinden.

Betwiste waarheden

Voor een filosoof doemt hier dan vooral de vraag

op naar wat een waarheid een evidente waarheid maakt. Kan een waarheid evident zijn als zij door sommigen betwist wordt? Afhankelijk van wie die sommigen zijn en van wat hun overwegingen zijn, zou er soms een positief antwoord op deze vraag gegeven kunnen worden. Het is bijvoorbeeld een evidente waarheid dat een driejarige, dreinende peuter doodmoe is en hoognodig naar bed moet en het feit dat die peuter deze waarheid betwist doet aan die evidentie niets af. Maar vaak zal op zo'n vraag een negatief antwoord gegeven moeten worden. Als sommigen om hen moverende redenen een waarheid niet evident vinden, dan is die waarheid niet evident. Als het een waarheid is, dan blijft zij natuurlijk waar, maar niet meer op een evidente, onproblematisch vanzelfsprekende en dus oninteressante manier. Zij is dan geen evidente waarheid maar het object van een betwiste waarheidsaanspraak.

Dat heeft een verontrustend gevolg. Het object van een betwiste waarheidsaanspraak is namelijk doorgaans *niet* – en wellicht principieel nooit (Tal, 2017) – te identificeren zonder een beroep te doen op die waarheidsaanspraak zelf. Dat betekent dat we met de betwiste evidentie wellicht in een keer ook de status van deze waarheid ‘als überhaupt een waarheid’ kwijtraken. Een betwiste waarheid kan wellicht helemaal geen waarheid zijn zolang zij een betwiste waarheid is, hoe overtuigd sommigen terecht ook zijn van hun eigen gelijk. Ik kom eerst weer even met een klein alledaags voorbeeld hiervan – de grote claims over vaccineren, klimaatverandering en schoolse motivatie bewaar ik voor mijn conclusie. Stel dat twee tienjarige jongens op het schoolplein in een driftig gevecht zijn verwikkeld. Je komt als leerkracht tussenbeide en beiden beweren huilend dat de ander begonnen is. Kunnen ze allebei gelijk hebben? Kan de waarheid in meervoud bestaan? Heeft een gevecht een begin?

Waarheidsaanspraken

Op dit punt – en dat zal in feite het hele punt van mijn betoog zijn – zal de lezer zich realiseren dat de waarheid als waarheid sterk afhankelijk is van

onze taal, van hoe zij geformuleerd wordt, en daarmee van het taalvermogen van de partijen die met elkaar een waarheidsaanspraak betwisten. Het gaat er in dit geval namelijk niet om of een bepaalde reeks gebeurtenissen zich al dan niet daadwerkelijk heeft voorgedaan, maar om de bewering dat er ergens in die reeks een cesuur is aan te wijzen tussen een scenario waarin er nog geen sprake was van een gevecht en een scenario waarin daar wel sprake van is. Beide kempfanen zullen die cesuur elders leggen, maar beiden waarschijnlijk op een plek die garandeert dat het tweede scenario begon met een daad van de ander. De vraag is in dit geval met andere woorden niet wat er gebeurd is, maar hoe dat wat gebeurd is correct beschreven moet worden. Wanneer verandert een scherpe en onaangename interactie in een ruzie? En is er een schuldige aan te wijzen die die verandering bewerkstelligd heeft, die dus in feite de ruzie begonnen is?

De jongen met het beste verhaal wint, zo zou je kunnen denken. En inderdaad, dat is wat ik betoog, maar natuurlijk zullen wij dan moeten kunnen uitleggen wat we bedoelen met 'wint'. Gaat dat om deze slag of om de oorlog? En we zullen natuurlijk ook moeten kunnen uitleggen wat we bedoelen met 'beste verhaal'. Dat is cruciaal. Voor de vechtende jongens is het immers duidelijk dat het beste verhaal niet op een neutrale manier over de waarheid zal gaan. Het gaat de jongens namelijk over wie verantwoordelijk gehouden kan worden voor hun ruzie, die immers een intrinsiek negatieve gebeurtenis is waarvoor niemand verantwoordelijk gehouden wil worden.

Rol van interpretatie

Ik kan me een kritische lezer voorstellen die bovenstaande gevolgtrekkingen afwijst als toevallige bijproducten van het voorbeeld dat ik gegeven heb. In mijn voorbeeld, zo hoor ik deze lezer redeneren, is er namelijk geen sprake van een beslissende, objectiveerbare feitelijkheid maar gaat het fundamenteel om interpretatie. Deze lezer wijst dan bijvoorbeeld op de ontdekking van water

op exoplaneet K2-18b. Dat is echt water op een echte planeet. Die lezer wil mij vast toegeven dat er altijd sprake is van interpretatie. De data van ruimtetelescoop Kepler moeten immers geïnterpreteerd worden, maar de objectiveerbare feitelijkheid van water op K2-18b is volkomen onafhankelijk van de data en hun interpretatie. En zo'n objectiveerbare feitelijkheid is er in mijn voorbeeld van de ruziënde jongens niet. Ruzie is ruzie maar dat is op een relevante manier alleen maar zo als gevolg van onze definitie van ruzie. Water op K2-18b is en blijft echter water, hoe we het ook noemen of interpreteren.

Hoe zit dat in het geval van vaccinatie, van klimaatverandering en van motivatie door leer-succes? Zijn dat objectiveerbare feitelijkheden die stomweg zijn wat ze zijn, of zijn dat termen die hun betekenis ontlenen aan onze communicatieve vaardigheden? Problematisch genoeg zijn het eerst en vooral termen. Kijk maar, ik heb ze twee zinnen hiervoor gebruikt. Ik gebruik ze natuurlijk om wel degelijk iets over de werkelijkheid te zeggen, maar hoe kan ik ervoor zorgen dat ik dat ook echt doe? Hoe kom ik aan termen die in de werkelijkheid zijn verankerd? En als ik zulke termen gebruik, hoe zorg ik er dan voor dat jij mijn woorden niet verkeerd interpreteert?

Poortwachters

Het is de pretentie van de wetenschap om een taal te ontwikkelen waarvan de woorden hun betekenis aan de werkelijkheid ontlenen. Zo'n taal heeft poortwachters nodig; deskundigen die weten hoe je bepaalde termen behoort te gebruiken en die het gezag hebben verdiend om anderen te corrigeren als dat nodig is. Iedereen heeft het bijvoorbeeld over vaccins, CO₂-uitstoot, leerstijlen, *mindsets* en cognitieve belasting, maar velen zeggen maar wat. Ze weten eigenlijk niet waarover ze spreken en zouden naar deskundigen moeten luisteren om de termen correct te leren gebruiken. Deze redenering impliceert uiteindelijk overigens wel dat waarheidsaanspraken niet alleen over de waarheid gaan maar altijd ook over de sociale

status van deskundigen. Je moet academisch je sporen verdiend hebben om met gezag over zoiets als biodiversiteit of effectgrootte te kunnen spreken. Maar hoe moet dat verder als de deskundigen het onderling niet eens worden? Wie beslist er dan over ons taalgebruik? Op dit punt zul je beseffen dat deskundigen, om de rol van poortwachter waar te kunnen maken, niet alleen veel moeten weten van de wereld die ze onderzoeken, maar ook veel van de taal die wij gebruiken om het met elkaar te kunnen hebben over de waarheidsaanspraken die ons helpen ons te oriënteren in onze wereld.

Ik gebruik hier drie keer expres het wederkerend voornaamwoord 'ons'. Het is aan ons met zijn allen om onze deskundigen het mandaat te geven om ons te mogen vertellen hoe wij een term als CO₂-uitstoot behoren te gebruiken. Deskundigen kunnen dat niet onderling regelen, omdat zij niet de middelen hebben ons te dwingen hun woordgebruik over te nemen. Een roepende in de woestijn die het grootste gelijk van de wereld heeft, is nog steeds alleen nog maar een roepende in de woestijn. Als niemand luistert kan deze deskundige verongelijkt zijn gelijk krijgen als de boel in het honderd loopt, maar als hij behalve gelijk ook een groot hart heeft, zal hij naar andere manieren gaan zoeken om zijn waarheidsaanspraken bevestigd te krijgen. Dat is een kwestie van bouwen aan onze oriëntatie in onze wereld.

Objectiviteit en verzoening

Waarheidscommissies in landen als Chili, Peru en Zuid-Afrika hebben dit laatste punt goed begrepen (Bakiner, 2016). Natuurlijk ging het ze om de waarheid, om het ware, correcte en gruwelijke verhaal dat verteld moest worden en door iedereen verstaan zou moeten worden. Maar dat ging vooral ook om oriëntatie in een land dat van iedereen is, van al die tegenover elkaar staande mensen. Al die mensen moeten met elkaar verder leven, moeten hun land kunnen gaan beschouwen als een land waarin zij allemaal thuishoren en waarin zij met zijn allen eenzelfde oriëntatie zullen moeten vinden. Natuurlijk waren er in die landen objec-

tiveerbare feitelijkheden gebeurd die correct beschreven moeten worden. Maar dat is niet het hele werk en ook niet het belangrijkste werk. Het punt van een waarheidsaanspraak is altijd een pragmatisch punt. Hoe bevordert het verstaan, erkennen en bevestigen van de aanspraak de praktische omgang met elkaar in deze wereld? Ook in zuiver wetenschappelijk onderzoek is dit het punt: de onderzoekers moeten in hun laboratorium met hun bevindingen en met elkaar verder.

Gelijkwaardige gesprekspartners

Wat betekent bovenstaand betoog nu voor die vermaledijde kwesties die onze samenleving verscheuren, zoals wat we moeten denken van het vaccineren van kleine kinderen, van de gevolgen van onze levensstijl voor het klimaat en van het idee dat alleen leersuccessen tot motivatie leiden? Vaccineren tegen besmettelijke kinderziektes beschermt iedereen, aldus de deskundigen die het kunnen weten, als de vaccinatiëgraad minimaal 95% is. Vaccinatietwijfel bedreigt op dit moment die graad van 95% en verhoogt daardoor de kans op uitbraken van deze ziektes wat vooral schadelijk is voor de allerkleinsten die nog niet zijn ingeënt. Dit is wat we weten, althans wat de deskundigen weten. Heeft het voor deze deskundigen zin om degenen, die in de ban zijn van de vaccinatietwijfel, te betrekken in een strijd om de waarheid, door deze vaccinatietwijfelaars om de oren te slaan met een solide waarheidsaanspraak? Nee, dat werkt niet. Dat weten de deskundigen ook (Pierik, 2019). Het gaat niet om de waarheid, maar om de geloofwaardigheid van de poortwachters als oprechte, gelijkwaardige gesprekspartners, en dus eigenlijk om de erkenning van de vaccinatietwijfelaars als eveneens gelijkwaardige gesprekspartners.

De pointe is deze: kunnen wij allen gelijkwaardige gesprekspartners zijn, ook al weten sommigen veel meer en verdienen sommigen inhoudelijk veel meer gezag dan anderen? Een goed en overtuigend antwoord op die vraag vereist een zorgvuldige analyse van wat het wil zeggen om

een gesprekspartner te zijn. Ik heb hier de ruimte niet om daarop in te gaan, maar een gesprekspartner moet kunnen spreken, maar ook kunnen luisteren; moet zichzelf maar ook alle anderen het gezag toeschrijven hun stem te laten gelden; moet naar ieders beweegredenen kunnen, en durven, vragen; moet vragen willen beantwoorden, maar moet zijn oordeel ook durven opschorten, en moet bovendien over een conceptuele focus kunnen beschikken, om op ieder moment vragen te kunnen stellen over de taal zelf met behulp waarvan de gesprekspartners hun waarheidsaanspraken maken (Bransen, 2005; 2009, 2011).

Metacognitieve omgangsvormen

Er is een belangrijke les voor het onderwijs die ik hier slechts kan aanstippen (Bransen, 2019). Leerlingen en studenten zullen in het onderwijs veel kennis opdoen, ook op moeten doen. Maar het opdoen van kennis is vooral een kwestie van vaardig worden in de omgang met waarheidsaanspraken. Die omgang neemt in een gewoon mensenleven vele verschillende vormen aan. Helaas bekwamen onze leerlingen en studenten zich vooral in maar één van deze vormen: de toets – het correct beantwoorden van op cognitie gerichte vragen. Dat leidt tot de versmalling die we tegenwoordig

in prangende discussies geregeld tegenkomen, als deskundigen geen ander weerwoord weten te vinden dan hun critici de mond te snoeren door nog dwingender hun gelijk te verkondigen.

Om die versmalling tegen te gaan, zou ik leerlingen en studenten graag drie metacognitieve omgangsvormen met waarheidsaanspraken bijbrengen: een methodologische, een filosofische en een sociale. De methodologische omgangsvorm let op de gevolgde procedures om tot bepaalde antwoorden te komen. 'Omdat de docent het zegt' of 'omdat het in het leerboek staat' zijn niet genoeg. De filosofische omgangsvorm let op de conceptuele vooronderstellingen die in bepaalde waarheidsaanspraken stilzwijgend voor vanzelfsprekend worden gehouden. Wat kunnen we in de onderwijskunde bijvoorbeeld met het onderscheid tussen feit en mening, tussen objectiviteit en verzoening, tussen wetenschap en ideologie? Dat hoeft niet ingewikkelder te zijn dan de leerlingmediatie die op inmiddels meer dan 1000 Vreedzame scholen in Nederland plaatsvindt (CED-Groep, 2019). En de sociale omgangsvorm let op de onderliggende, verborgen, verzwegen en onbegrepen waarden, belangen, frustraties, ambities en emoties. Want een waarheidsaanspraak wordt alleen betwist als dat de moeite waard is.